

Museokokoelmat ja historiallisen ajan arkeologian esinebiografinen tutkimusprosessi – metodologisia ja byrokraattisia havaintoja

Visa Immonen

Kansatieteilijä Ilmar Talve hahmottelee vuonna 1979 julkaistussa artikkelissaan museoesineisiin liittyvän tiedon tuottamisprosessia. Hänen lähtökohtanaan on Pertti J. Pellon ja Gretel H. Pellon näkemys antropologisen tutkimuksen kulusta.¹ Sen mukaisesti Talve katsoo esineiden museossa olevan ”reaalisen maailman jäsentelemätön todellisuus”, josta erinäisten vaiheiden jälkeen päädytään tieteelliseen tietoon.² Talven malli on erittäin ongelmallinen esinetutkimuksen esikuvaksi.³ Museoiden esinekokoelmat eivät ole millään lailla yksinkertainen viipale menneisyyttä tai nykykulttuuria, joka olisi ikään kuin leikattu veitsellä ja siirretty kakkulapiolla museoon ja josta voitaisiin tutkimuksen myötä rekonstruoida kakun kokonaisuus. Museokokoelmat ovat hyvin moninaisten ja eriaikaisten tekijöiden yhteisvaikutuksesta muodostuneita esineryhmiä. Tämä suodattuneisuus ja ajallinen kerroksellisuus määrittää tutkimusta jo alusta lähtien – kysymyksenasetteluista aina esitettyihin loppupäätelmiin saakka.

Arkeologisen esinetutkimuksen metodologian keskeisimpiä tehtäviä on museokokoelmien kompleksisuuden tiedostaminen ja sen vaikutusten käsitteleminen osana tutkimusprosessia, esinetutkimuksen rajojen osoittaminen. Kokoelmiin liittyviä metodologisia ongelmia on käsitelty jonkin verran kansatieteellisissä ja kulttuurihistoriallisissa yhteyksissä, mutta arkeologiassa keskustelu on ollut tätäkin vaimeampaa ja keskittynyt esihistoriallisiin kokoelmiin. Historiallisen ajan arkeologian kiinnostus kulttuurihistoriallisiin ja kansatieteellisiin museokokoelmiin on kuitenkin luonut tarpeen myös niitä koskevalle metodologiakeskustelulle.

Seuraavassa käsittelen, millaiseksi historiallisen ajan arkeologian esinetutkimuksen prosessi on mahdollista hahmottaa, jos lähtökohdaksi valitaan esineen elinkaaren eli biografian tutkimus. Lisäksi esittelen tutkimukselle keskeisiä suomalaisia museokokoelmia ja -arkistoja ja niiden käytäntöjä, jotka vaikkapa pro gradu -tutkielmaa laativa kohtaa tutkimustyössään. Lopuksi pohdin, miten esinekokoelmien

¹ Pelto & Pelto (1970) 1978, 1–4.

² Talve 1979, 37.

³ Talven kuvaus tiedontuotannon prosessista voidaan ymmärtää metaforisesti ja pelkästään tutkijaan rajautuvaksi: museokokoelma on tutkijan kannalta *ikään kuin* pala sekavaa todellisuutta, josta hänen on tuotettava tietoa. Tällainen metaforisuus saattaa kuitenkin enemmän sekoittaa kuin edistää tutkimusprosessin analyysia.

kirjavuutta ja eriaikaisuutta voidaan lähestyä esinebiografisessa tutkimuksessa ja millaisia lähdekriittisiä seikkoja tutkimuksen kuluessa joutuu ratkomaan.⁴

Biografia arkeologiassa ja antropologiassa

Biografian eli elinkaaren käsite on elvyttänyt kansainvälistä kiinnostusta arkeologiseen esinetutkimukseen. Myös eräissä suomalaisissa arkeologian alan tutkimuksissa esinebiografia on nostettu keskeiseksi teoreettiseksi käsitteeksi.⁵ Biografia onkin osoittautunut arkeologiassa toimivaksi välineeksi, jolla laajentaa typologis-kronologisiin kysymyksiin rajautuneen esinetutkimuksen piiriä. Käsitteen joustavuus ja monimerkityksisyys sallii sen soveltamisen erilaisiin tutkimuskohteisiin sekä osana erilaisia aineellisen kulttuurin teorioita, mutta samalla sen epämääräisyys voi hankaloittaa laajan tutkimuskirjallisuuden lukemista ja ymmärtämistä.

Eri tieteenalat, arkeologian tutkimussuuntaukset ja jopa yksittäiset arkeologit ovat määritelleet biografian käsitettä moninaisesti. Näiden erojen havaitseminen ja kontekstualisoiminen auttaa biografian käsitteen suomien mahdollisuuksien hyödyntämistä. Merkittävimmät biografian käsitteelliset erot sijoittuvat antropologisten ja arkeologisten tekstien välille, sillä arkeologit rakentavat tutkimuksensa usein antropologisille käsityksille esinebiografiasta, mutta vievät niitä samalla arkeologisempaan suuntaan.

Biografian alkuperä on historiankirjoituksessa, jossa ihmisten teoista on rekonstruoitu elämänsäkaaria. Samankaltaisesti taidehistoriassa taideteokset voidaan tulkita ne luoneiden taiteilijoiden elämän kautta tai taiteilijan elämäkertaa rekonstruoida hänen tekemiensä teosten sarjana.⁶ Antropologiassa esinebiografian käsite alkoi saada jalansijaa 1980-luvulta lähtien.⁷ Se esiteltiin ratkaisuna teoreettiseen umpikujaan, johon antropologisen aineellisen kulttuurin tutkimuksen katsottiin ajautuneen. Yhtäältä marxilaiset teoriat ja toisaalta strukturalistiset lähestymistavat näyttivät johtaneen aineellisuuden häviämiseen kulttuurintutkimuksesta.

Huolimatta siitä, että marxilaisissa teorioissa painotetaan hyödykkeiden ja tuotantomuotojen materiaalisuutta yhteiskunnallisen toiminnan analysoimisessa, kulutushyödyke kutistetaan vain modernin, kapitalistisen tuotantotavan edustajaksi. Aineellisuuden kustannuksella tulkinnoissa korostuvat tuotanto-, kulutus- ja omistusrakenteet. Karl Marxin teksteistä on kuitenkin luettavissa laajempi, myös muihin yhteiskuntamuotoihin ja aikakausiin soveltuva käsitys hyödykkeestä, jossa niiden keskeiseksi piirteeksi nostetaan esineiden vaihto, vaihdon muodot ja hyödykkeiden käyttöarvon sosiaalinen ulottuvuus.⁸ Biografian käsite kuvaa esineiden asemaa ja liikettä sosiaalisena ilmiönä tarkastellussa vaihdossa. Siten sen avulla

⁴ Teksti perustuu 27.4.2007 Turun yliopiston arkeologian oppiaineessa pidettyyn luento.

⁵ Esim. Kokko 2001; Anttila 2002; Halonen 2007.

⁶ Immonen 2006, 24.

⁷ Esinetutkimuksen historiasta kansatieteessä ja antropologiassa Korhonen 1999, 10–46.

⁸ Appadurai (1986) 2005, 6–13.

toivottiin tuotavan kapitalistisen yhteiskunnan talousanalyysin rinnalle kulttuurintutkimuksen käsitteistöä.

Yhtä lailla biografinen suuntaus on mahdollista tulkita vastareaktioksi strukturalismille, jossa kärjistyneimmillään aineellisen kulttuurin ilmiöt johdetaan suoraviivaisesti syvärakenteista. Aineellisuus syvärakenteiden paljastamisen pinta-aineistona saattaa päätyä siihen, ettei itse esineillä ja niiden vaihdolla ole lopultakaan merkitystä – keskeistä on se, millaisia merkitysrakenteita niistä voidaan lukea. Biografian käsitteen avulla haluttiin huomion kääntyvän jälleen artefakteihin, hyödykkeisiin ja niiden kiertokulkuun yhteisössä. Tällöin merkitykset eivät ole esineissä vain läsnä, vaan ne pikemminkin rakentuvat esineiden liikuttamisissa ja tavoissa rakentaa artefaktein yhteyksiä ihmisten ja ilmiöiden välille.

Antropologiassa biografian käsite on kiertynyt, jos seurataan Felipe Gaitán Ammannin jaottelua,⁹ kolmenlaisen tematiikan ympärille. Ensinnäkin sitä on käytetty vaihdon muotojen tarkastelussa kuvaamaan esineiden liikettä tuotteistumisen ja singularisoitumisen välillä.¹⁰ Tällöin biografia kuvaa sitä, miten esineet ovat kulutushyödykkeitä. Hyödykkeisyys on nimittäin vain yksi esineen mahdollinen tila, ja monet moderninkin maailman esineet vaihtavat luonnettaan elinkaarensa aikana. Tyhjä valokuva-albumi paperikaupan hyllyssä on hinnoiteltu hyödyke. Asiakkaan ostettua albumin ja täytettyään sen sivut esimerkiksi lomakuvillaan kuvakansio menettää puhtaan hyödykkeisyytensä. Albumista tulee muistojen ja tunteiden varasto, jonka omistaja voi katsoa olevan hintaa vailla – sitä ei myydä. Jos kuitenkin albumin kokoajan käsitys lomastaan tai perheestään muuttuu tai hän kuolee, albumi palaa hyödykkeisyyden tilaan huutokaupan tai antikvariaatin tuotteena. Biografian käsitteellä pyritään kuvaamaan ja analysoimaan näitä esineiden liikkeitä erilaisten käyttöyhteyksien välillä.

Toiseksi biografian käsitteellä voidaan viitata esineiden metaforiseen rooliin sosiaalisten suhteiden muokkaamisessa. Esimerkissä valokuva-albumista sen sivut muistoillaan täyttänyt henkilö vahvistaa käsitystään menneisyydestään albumin avulla. Tällöin albumin polttaminen on äärimmäinen tapa osoittaa muuttunutta käsitystä esimerkiksi itsestään tai jostakusta toisesta albumin kuvissa esiintyvistä henkilöistä. Nyt biografian käsite muuntuu kuvaamaan sitä, miten ihmiset hahmottavat ja muokkaavat elämäkertojaan esineiden avulla. Painopiste ei ole niinkään jonkin tietyn esineen tai esineryhmän biografiassa vaan siinä, kuinka käyttäjä punoo artefaktin omaan biografiaansa ja identiteettinsä.¹¹

⁹ Ammann 2005.

¹⁰ Esim. Appadurai (1986) 2005; Kopytoff (1986) 2005.

¹¹ Esim. Davis 1997; Hoskins 1998; Edwards 2001. Vaikka biografian käsitettä ei hyödynnetä Christina Bäcksbäckin vuonna 1995 painetussa väitöskirjassa, siinä rekonstruoidaan museokokoelmien avulla yhden ihmisen elämään kytkeytyvää esinesfääriä. Kristina Josefson puolestaan on vuonna 2005 julkaistussa väitöskirjassaan tarkastellut keskiajan arkeologian keinoin yhtä henkilöä, ruotsalaista piispa Absalonia (n. 1128–1201) ja hänen jättämiään jälkiä.

Kolmanneksi biografian käsite voi toimia avaimena seremoniaalisesti tärkeiksi luokiteltujen esineiden sosiaalihistoriaan. Tavallisesti nämä poikkeukselliset ja näyttävät esineet ovat olleet keskeisiä yhteisöjen jäsenten kokoontumisessa ja jaettujen merkitysten välittämisessä. Valokuva-albumi on kyllä hyvin tärkeä esine siihen muistonsa tallettaneelle ihmiselle, mutta tässä katsannossa korostunut asema on yhteisöllisyyden tuottamilla, sille merkityksellisiksi nostetuilla esineillä, kuten kruunulla, jolla Unkarin ensimmäinen kuningas Pyhä Tapani (István) I kruunattiin.¹²

Ajallisuuteen kiinnittyneenä käsitteenä biografia on tuonut antropologiaan muassaan kertomuksellisuuden eli esineen elinkaarien hahmottamisen kokonaisuuksina sekä ajatuksen kertomuksissa ja sosiaalisessa kierrossa esineille muodostuvasta toimijuudesta. Historiankirjoituksessa toimijuus suodaan tavallisesti vain tietyille ihmisille, mutta antropologisessa esinebiografiassa se ei ole välttämättä vain inhimillistä. Toimijuutta on ihmisillä mutta myös esineillä. Ne rakentavat identiteettejä ja niiden käyttö saa ihmiset käyttäytymään tietyin tavoin. Antropologiassa biografiat eivät olekaan enää ihmiskeskeisiä, vaan ne hajoavat esineiden toimijuuteen. Esinebiografisessa katsannossa taiteilija ei yksinkertaisesti ilmaise itseään teoksissaan, päinvastoin hänen taiteilijuutensa, toimijuutensa toteutuu niissä.

Esineen elinkaari historiallisen ajan arkeologiassa

Vaikka esinebiografisen tutkimuksen vuonna 1986 julkaistussa klassikossa, *The Social Life of Things* -kokoelmassa oli jo mukana arkeologisikiin artikkeleita, muinaistutkimukseen biografian käsite alkoi saapua vasta 1990-luvun loppupuolella. Antropologiasta siirrettyinä esinebiografia on lisännyt arkeologian kiinnostusta esineiden liikkeisiin erilaisten kontekstien ja arvomaailmojen välillä. Muinaistutkimuksessa esinebiografiasta on muovautunut entisestään tiukemmin esinekeskeinen sekä aineellisuutta ja esineiden aineellisuuden vaikutuksia tähdentävä lähestymistapa. Sekä arkeologiassa että antropologiassa käsitteen uudensuun määrittelyihin on niveltynyt kritiikkiä, jossa aiempien esinebiografisten tutkimusten katsotaan edelleen laiminlyöneen liiaksi artefaktien aineellisuuden merkitystä. Esineet eivät edelleenkään ole aineellisia.¹³

Erot antropologian ja arkeologian tavoissa lähestyä esinebiografiaa juontuvat niiden tutkimusaineistojen eroista. Chris Caple on kuvannut näitä eroavaisuuksia esimerkiksi autoista nykykulttuurin esineinä. Kadunreunaan pysäköidystä autosta kykenee lähes jokainen esittämään jonkinlaisia päätelmiä. Eräät, etenkin monet pikkulapset, tunnistavat varmasti auton mallin sekä valmistajan, mutta ilman näitä täsmällisiä tietojakin on jokaisen suhteellisen helppo sanoa jotain auton rahallisesta arvosta ja sen kunnosta (likaisuus, ruosteisuus, kolhut) sekä auton herättämistä miellelyhtymistä (urheilu- vai perheauto?). Lisäksi voidaan arvella jotain sen omistajan mausta, varakkuudesta sekä sosiaalisesta asemasta ja ehkä jopa ajotaidosta. Autojen moninaisten merkitysten tarkastelu vaatii kuitenkin runsaasti suullista ja kirjallista

¹² Nyssönen 2001; lisäksi esim. O'Neill 1999; Saunders 1999; Seip 1999; Immonen 2002.

¹³ Pels 1998; Ammann 2005, 76.

tietoa. Antropologialla on pitkälliset perinteet esineiden tuotannon ja käytön tutkimuksessa sekä artefaktin tutkimisessa osana taloutta ja merkitysjärjestelmiä. Päätelemät perustuvat pitkälti tietoihin, jotka on koottu suoria havainnoita sekä haastatteluina. Sen sijaan muinaisuuden esineistä tällaisten päätelmien tekeminen on paljon hankalampi, pitkällisempi ja ehkä osin mahdotonkin prosessi.¹⁴

Toisin kuin antropologiassa, arkeologiassa tutkitaan usein suuria esineryhmiä, ei yksittäisiä seremoniaesineitä. Biografisten eli erikoisten ei-hyödyke-esineiden ja muiden hyödyke-esineiden välinen tiukka jaottelu on siksi ongelmallinen. Yhtä ongelmallinen on oletus, että vain tietynlaisilla esineillä voisi olla omistajansa piirteitä ja siten vain ne ovat biografisia esineitä. Arkeologiassa biografia on haluttu ymmärtää paljon laajemmin esineiden aineellisuuden elämänhistoriaksi, jotta käsitteellä olisi tutkimuksellista sovellettavuutta. Esinebiografisissa tutkimuksissa onkin pureuduttu nimenomaan artefaktien aineellisiin piirteisiin, niiden valmistukseen ja käyttöön. Antropologisen tutkimuksen metaforiset ja merkityksellisiksi koetut esineet jäävät usein mykiksi arkeologisissa löytöyhteyksissä, mikäli tutkimus rajoittuu hyödyntämään antropologisesti kokoon kursittua biografian käsitettä.

Suurin osa tämän hetken arkeologisista esinetutkimuksista on asetettavissa kahteen luokkaan. Ensimmäisenä ovat yksittäisten analyysitekniikoiden tulosten tai yksittäisten löytöjen julkaisut. Toisena luokkana ovat aineellisen kulttuurin ilmiöiden teoreettiset tutkielmat, joissa jokin esine tai esineryhmä on esimerkin tai tapaustutkimuksen asemassa. Perinteisiä aineistojulkaisuja tehdään kansainvälisesti varsin vähän. Kaikkein antoisimmalta esinetutkimus vaikuttaa kuitenkin silloin, kun arkeologisia, kirjallisia, kuvallisia sekä luonnontieteellisiä aineistoja nivotaan yhteen ja kyetään ylittämään jaottelu aineisto- ja teoriakeskeisiin tuloksiin. Biografisen tutkimuksen kannalta merkittävä ongelma on kuitenkin sellaisten metodien puute, jotka punoisivat teoreettiset käsitteet ja aineistot yhteen. Biografian käsite ilmestyy moniin tutkimuksiin vasta niiden loppupäätelmien yhteydessä.

Biografian teoriasta tutkimusmenetelmiin

Eräs tapa jäsentää biografisen esinetutkimuksen prosessia on ottaa lähtökohdaksi Chris Caplen hahmottelema *Object production and use sequence* eli OPUS-malli, joka kuvaa esineen tuotannon ja käytön ketjua. Malli on tutkimusta jäsentävä kaavio siitä, kuinka esine muovautuu raaka-aineesta tuotteeksi, miten sitä käytetään sekä kuinka se poistetaan käytöstä ja viimein musealisoituu.¹⁵ Jos Caplen pragmaattinen malli hyväksytään, esineen elinkaaren tutkimusprosessi pyrkii tällaisen mallin rekonstruointiin esineen tai esineryhmän valmistuksesta, käytöstä ja deponoinnista.

Esinebiografiaa jäljittävän tutkimuksen on otettava huomioon itse esinemateriaali, artefaktiin vaikuttaneet formaatioprosessit sekä esineen käytöstä kertovat kirjalliset ja kuvalliset lähteet.¹⁶ Esine on vain yksi osa rakennettua mallia, ja etenkin aineistoryhmien väliset ristiriitaisuudet ja aukot ovat tutkimuksen kannalta

¹⁴ Caple 2007, xv.

¹⁵ Caple 1996; 2000, 74–80; 2007, 13–17.

hedelmällisiä. Pelkästään kirjallisten lähteiden perusteella aasi oli lähes tuntematonta Suomessa keskiajalla, mutta kaivausaineistoista lasia tunnetaan runsaasti, mikä pakottaa arvioimaan kirjallisten lähteiden luonnetta uusin silmin. Päinvastaista tapausta edustavat metallikattilat. Niitä mainitaan suhteellisen usein keskiaikaisissa asiakirjoissa, muun muassa testamentteissa, mutta kattiloita tunnetaan niukasti arkeologisesta aineistosta.¹⁷

Elinkaarta selvittäessä ei kaikkia sen vaiheita voida pohjustaa yhtä vahvasti esineaineistoon. Siihen ei yksinkertaisesti ole edellytyksiä. Muun muassa kaupunkikaivauksilla esineiden löytökontekstit ovat harvoin sellaisia, että ne kertoisivat esineen käytöstä ennen sen pois heittämistä, sillä löydöt ovat pääasiassa tunkioista ja likakuopista. Päätelmät esineen aiemmasta käytöstä eivät siten voi perustua pelkästään löytöyhteyteen. Usein juuri esineiden biografian alkuvaiheet ovat kaikkein hankalimmin saavutettavissa.

Huolimatta lähdeaineiston vajavaisuuksista biografian ajattelemisen auttaa huomaamaan esineen valmistuksessa ja käytössä sellaisia seikkoja, jotka ilman mallin laatimista jäisivät käsittelemättä. Samalla elinkaaren eri vaiheiden seuraaminen ohjaa analysoinnin ja tulkitsemisen järjestelmällisyyteen. Johdonmukaisuus puolestaan lisää tutkimuksen argumentoinnin uskottavuutta.

Toisinaan voi työn rajaamisen kannalta olla etu, ettei se yritäkään mallintaa esineen tai esineryhmän koko elinkaarta, vaan painottaa jotakin mallin osa-alueita, kuten valmistustekniikoita ja käsityöläisyyttä tai kulutusta ja pois heittämistä. Yhtä lailla perusteltua voi olla jättää koko biografian käsite pois tutkimuksesta ja työstää se aivan toiselta pohjalta. Saa tutkimusprosessi millaisen muodon sitten tahansa, arkeologisen esinetutkimuksen kysymyksenasettelut koostuvat perinteisesti kuudesta eri aihealueesta ja niiden yhdistelmästä.¹⁸

1. Luokittelu, joka pohjimmiltaan on jossain määrin kaikkien esinetutkimuksen kysymyksenasettelujen taustalla.
2. Ajoittaminen. Löytöjen ja löytöyhteyksien ajoittaminen ovat perinteisiä esinetutkimukselle asetettuja tehtäviä. Muun muassa kaupunkikaivauksilla alustavat kaivauskontekstien ja rakenteiden ajoitukset perustuvat edelleen mitä suurimmassa määrin keramiikkaan ja rahoihin. Luonnontieteellisillä menetelmillä suoritettavat ajoitukset saadaan vasta viiveellä.
3. Valmistustekniikat.
4. Kauppasuhteiden selvittäminen. Kauppa on ajoittamisen lisäksi arkeologisen esinetutkimuksen vakiintuneimpia kiinnostuksen kohteita. Esineitä voidaan kaupan ohella lähestyä laaja-alaisemmin kulttuurikontaktien jälkinä ja vaikutteiden leviämisen välineinä. Keskiajan löytöaineistoa on edellisinä

¹⁶ Materiaalioppia mm. Henderson 2000; Hodges (1964) 2000; formaatioprosesseista Schiffer (1987) 1996; aineellisuuden teoreettisista kysymyksistä esim. DeMarras, Gosden & Renfrew 2004; Miller 2005; Ingold 2007.

¹⁷ Deetz (1977) 1996, 4–12; Haggrén 1998; 1999; Anttila 2002, 114.

¹⁸ Esim. Vandkilde 2000.

- vuosikymmeninä tulkittu hansakulttuurin leviämisen ja vaikutusten merkkeinä.
5. Esineiden kierron mallinnus, mikä sisältää niiden valmistuksen, vaihdon ja pois heittämisen muodot, tutkimusaineiston valikoitumiseen vaikuttaneet formaatioprosessit ja viimein esineiden musealisoitumisen tavat.
 6. Esineiden tarkastelu sosiaalisina merkkeinä, välineinä ja käytäntöinä. Esineiden merkitysten tutkimus voi muun muassa tarkoittaa artefaktien hyödyntämistä sosioekonomisina mittareina tai semioottisina merkkeinä kulutus- ja viestintämuotojen selvittämisessä.

Tie esineiden luo käy arkistojen kautta

Kun alustava tutkimuskysymys ja siihen vastaamisen tavat alkavat hahmottua, museokokoelmissa oleviin esineisiin tutustuminen tulee yhä tähdellisemmäksi. Joskus alkuinnostuksen jälkeen tutkimusaineisto osoittautuukin riittämättömäksi. Se ei riitä asetettuihin kysymyksiin vastaamiseen tai on liian pieni pro gradu -tutkielman vaatimuksiin. Silloin tutkimuskysymyksiä on muokattava tai vaihdettava koko tutkimusaihe toiseksi. Joka tapauksessa esineisiin tutustuminen mahdollisimman pian tutkimusprosessin alussa auttaa välttämään pettymyksiä ja turhaa työtä.

Useimmiten museoiden arkistoihin tutustuminen järjestyy ongelmitta. Sen sijaan Suomessa aivan kuin muuallakin Pohjoismaissa opiskelijoiden ja tutkijoiden on yhä vain vaikeampi saada itse esineitä tutkittavakseen. Aiempiin vuosikymmeniin nähden byrokratian määrä esineiden näkemiseksi on lisääntynyt kaikkine yhteydenottoineen ja lupa-asioineen. Syy tilanteeseen on museoiden resurssien puute, mikä heijastuu haluttomuutena käyttää henkilökunnan aikaa esineiden siirtämiseen kokoelmavarastoista tutkijoiden eteen sekä heidän avustamiseensa. Toinen vaikutin on tekijänoikeuksien valvominen.

Historiallisen ajan arkeologian kannalta tutkimusaineisto ei ole yhtä selkeästi keskittynyt yhteen paikkaan kuin esihistorialliset löydöt Museoviraston arkeologian osastolle, vaikka keskeisimmät ja laajimmat historiallisen ajan kokoelmat ovat kyllä Museovirastossa ja Kansallismuseossa. Tärkeitä kokoelmia on myös maakuntamuseoiden sekä pienempien, 1800-luvulla perustettujen museoiden hallussa. Näitä pienempiä kokoelmia on yleisesti ottaen tutkittu vähemmän, ja niissä voi edelleen törmätä yllättäviin löytöihin. Etenkin keskiajan kaupunkiarkeologiset löydöt ovat pienemmissä museoissa, eivät Museoviraston kokoelmissa.

Keskiajan tutkimuksen aarreaitta on Turun maakuntamuseo, mutta keskiajan osalta mannersuomalaisilta usein unohtuvat Ahvenanmaan museon laajat kokoelmat. Kiinnostavia museoita keskiajan tutkimuksen kannalta ovat myös Satakunnan museo Porissa, Rauman museo, Porvoon museo ja Tampereen Vapriikki sekä Turun tuomiokirkkomuseo. Tietenkin myös Turun yliopiston arkeologian oppiaineella on oma löytökokoelma.

Seuraavassa esittelen historiallisen ajan arkeologian esinetutkimuksen kannalta tärkeimpien kokoelmakokonaisuuksien käyttöä. Ne ovat Museoviraston arkeologian osasto, Kansallismuseon historian ja kansatieteen yksiköt sekä Turun maakuntamuseo.

Museoviraston arkeologian osasto

Arkeologian osasto sijaitsee Nervanderinkatu 13:ssa, ja kuten museoiden arkistot yleensäkin, se on auki virka-ajalla eli klo 8.00–16.15. Arkistosta vastaa arkistonhoitaja Sanna Saunaluoma, joka myös neuvoe sen käytössä. Arkistohuoneessa ei ole juuri työtilaa, mutta vieraat voivat käyttää arkistohuoneen ulkopuolella olevia niin sanotun Bermudan kolmion työpöytiä.

Arkeologian osaston arkistossa ovat saatavilla seuraavat kokonaisuudet:

- Pääluetelo
- Kaivauskertomukset
- Inventointikertomukset
- Verifikaatit eli kirjeenvaihto esimerkiksi irtolöydön lähettäjän ja Museoviraston välillä
- Luetteloja muissa museoissa olevista esineistä, myös luovutetun alueen osalta
- Kartat eli topografiset kartat, kaivauskartat sekä Venäjän kartat
- Valokuvien vedokset
- Piirrookset
- Edesmenneiden tutkijoiden jälkeenjääneet dokumentit
- Petroskoin museon esinekokoelmista jatkosodan aikana laaditut piirrookset
- Lehtileikearkisto, joka ei ole varsinaisessa arkistohuoneessa, mutta samassa kerroksessa. Se sisältää lehtileikkeitä etenkin vanhoista kaivauksista, ja voi olla hyödyllinen raportoimattomien kaivausten selvittelemisessä.
- Museoviraston kirjaston takahuoneessa on luovutetun alueen museoiden jälkeenjääneet paperit, jotka saattavat olla mielenkiintoista luettavaa arkeologisestikin

Arkistoon tutustumiseen tai tietyn aihepiirin ja esineryhmän tutkimiseen ei tarvita lupia, eikä arkiston käytöstä tarvitse maksaa. Sen sijaan valokopioista peritään korvaus aivan kuten valo- ja diakuvien jäljennöksistä. Tutkija voi itse ottaa arkistoaineistosta, esimerkiksi kartoista, digikuvia tutkimusmuistiinpanoja varten, mikä on vakiintunut periaate suomalaisissa julkisissa arkistoissa.

Kokoelmien tutkiminen aloitetaan arkistonselvityksellä, jonka jälkeen halutuista esineistä lähetetään esineiden esilleottopyyntö vaikkapa sähköpostitse osaston ylitendentti Leena Ruonavaaralle. Pääasiassa esineiden saaminen tutkittavaksi on ongelmatonta, sillä arkeologian osaston kokoelmavarastot ovat Helsingissä. Käyttörajoituksia voivat kuitenkin aiheuttaa esimerkiksi esineen kunto tai sen

deponointi muualle. Mikäli esine on lainattu esimerkiksi maakuntamuseoon, siitä pitäisi olla arkistossa piirros, valokuva tai mahdollisesti molemmat. Resurssien niukkuuden tähden pro gradu -työtä tekevälle Museovirastossa ei tavallisesti avata vitriinejä ja noudeta esineitä näyttelyistä tutkittavaksi.

Vaikka esineiden tutkimiseen ei tarvita lupaa, muun muassa alkuaine- ja ajoitusanalyyssejä varten tarvitaan Museoviraston myöntämä kajoamislupa. Myös osteologiseen analysointiin tarvitaan lupa, jos artefakteja kuljetetaan pois museon tiloista. Luvanvaraisten analyysien tulokset ovat luettavissa arkistossa, sillä kajoamisluvun ehtoihin sisältyy velvollisuus toimittaa ne Museovirastoon. Esineiden kuvaamiseen tarvitaan aina lupa, joka pyydetään allekirjoittamalla täytetty kuvauslupalomake. Arkeologian osastolla tekijänoikeuksia valvoo yli-intendentti, jolta kannattaa pyytää kuvauslupa jo ennen kuvaustilannetta.

Kansallismuseon historian yksikön kokoelmat

Kansallismuseon historialliset kokoelmat ovat pääasiassa historian yksikön ja kansatieteen yksiköiden alaisuudessa, mutta tutkimusaiheesta riippuen myös Rahakammion ja Suomen merimuseon kokoelmat voivat olla tärkeitä. Historian yksikön arkisto sijaitsee Nervanderinkatu 13:ssa ja siitä vastaa arkistosihiteeri Anne Laurila. Luultavasti hänet tapaa usein arkistoon mennessä, sillä historian yksikön arkiston vierailijoita pyydetään täyttämään arkistonkäyttöön liittyvä lomake. Mitään varsinaista lupaa arkiston käyttöön ei kuitenkaan tarvita.

Historian yksikön arkiston tärkeimmät kokonaisuudet ovat seuraavat:

- Pääluettelo. Historiallisten kokoelmien pääluettelo on alkuosaltaan yhteinen arkeologian osaston kanssa, mutta se eriytyi osastokohtaiseksi vuonna 1925. Koska Turun yliopiston arkeologian oppiaineen arkistossa on jäljennettynä arkeologian osaston pääluetteloa vuoteen 1986, sitä tutkimalla voi perehtyä myös historiallisten kokoelmien varhaisimpaan osaan.
- Topografinen arkisto. Arkisto koostuu kunnittain aakkostetuista koteloista, joihin on koottu tietoja muun muassa sanoma- ja aikakauslehdistä sekä kaikesta Museoviraston käymästä kirjeenvaihdosta. Koteloihin on kerätty paikkakuntaakohtaisesti myös pääluettelossa olevien esineiden kokoelmanumeroita. Lisäksi koteloissa ovat Kansallismuseon inventointitoiminnan tulokset muun muassa Suomen kirkkojen osalta. Topografinen arkisto on tutkijalle erittäin hyödyllinen, mutta sen kokoaminen ei ole ollut aina yhtä järjestelmällistä, eikä sitä ole juuri lainkaan kartutettu pariinkymmeneen vuoteen. Tietojen lisäämistä ei ole varsinaisesti lopetettu, mutta tosiasiallisesti arkistoon lisätään nykyisin vain muutamia asiakirjoja tai lehtileikkeitä vuodessa. Suomen kirkkojen inventointityö lopetettiin puolestaan 1990-luvulla, minkä vuoksi näitäkään tietoja ei arkistoon kerry. Topografisen arkiston tietoja ei ole siirretty digitaalisiin tietokantoihin, ja ainoastaan sen kirkollinen aineisto on mikrokuvattu.

- Esinekortisto. Kortistoon on koottu suurin osa pääluettelossa olevista esineistä esinekategorioittain. Sen käytössä kannattaa olla mahdollisimman laaja-alainen ja katsoa tutkimansa esinekategorian lisäksi ajallisia (keskiaika, 1500-luku) sekä raaka-aineen mukaisia kategorioita. Tietojen tarkistaminen eri tavoin ristiin on osoittautunut hyödylliseksi. Esinekortiston taso vaihtelee suuresti. Parhaimmillaan esinekortteihin on liitetty piirroksia, valokuvia ja kirjallisuusviitteitä ja jopa ajoituksia. Joskus esineestä ei ole ilmoitettu muuta kuin sen nimi ja numero. Esinekortistoa ei ole päivitetty vuoden 1992 jälkeen, ja siksi uusimmat esineet ovat ainoastaan pääluettelossa sekä elektronisessa tietokannassa.¹⁹
- Valokuvien vedosarkisto. Vedoksista kannattaa aina tarkistaa tutkimansa esineryhmän kuvat. Joskus kuvissa on mukana esineitä, joita ei ole syystä tai toisesta esinekortistossa tai ylipäänsä Kansallismuseon kokoelmissa.
- Edesmenneiden tutkijoiden jälkenjääneitä dokumentteja.
- Christina Cleven kokoama keskiaikainen kirkkojen kalkkimaalausten ikonografinen indeksi. Aiemmin indeksiä säilytettiin historian yksikön arkistossa, mutta nykyisin se on siirretty kuva-arkistoon.

Kun on kyse historian yksikön esineistä, esilleottopyyntö osoitetaan sen intendentille, Helena Edgrenille. Toisin kuin arkeologian osaston kokoelmat, historialliset kokoelmat ovat pääasiassa Orimattilassa Museoviraston keskusvarastossa. Siellä käymisestä on sovittava hyvissä ajoin etukäteen. Keskusvaraston yhteyshenkilö on intendentti Seija Sarkki-Isomaa. Orimattilassa on vuokrattavia tutkijanhuoneita, joihin esineet siirretään tutkittaviksi ja valokuvattaviksi. Tutkijahuoneiden käytölle on vuorokausimaksut. Suinpäin ei Orimattilaan kannata lähteä matkustamaan. Joissakin tapauksissa, jos esineitä on vähän, ne voi nimittäin saada tilattua Helsinkiin. Keskusvaraston ja Helsingin välillä on säännöllinen esinekuljetus, mutta se on tarkoitettu Museoviraston omalle henkilökunnalle, joten tilaaminen täytyy suorittaa talon väen kautta.

Rakennushistorian osaston arkeologisissa kaivauksissa talletetut kaivauslöydöt ovat historian yksikön ja sen pääluettelon alaisuudessa. Historiallisten kohteiden tutkimusraportit löytöluetteloinen ovat kuitenkin rakennushistorian osaston omassa arkistossa, joka sijaitsee Kulttuuritalossa Sturenkatu 4:ssä. Arkisto on auki sopimuksen mukaan, joten siihen tutustumiseksi on otettava yhteys arkistonhoitaja Leena Laaksoon.

Rakennushistorian osaston ohella myös Kansallismuseon konservointilaitoksen arkistolla saattaa olla merkitystä esinetutkijalle. Konservointilaitos sijaitsee Kansallismuseon päärakennuksen takana, pihan perällä. Sillä on oma diaari, jota on pidetty 1800-luvulta lähtien. Siihen on merkitty aikajärjestyksessä suuri osa esineiden tulemisista ja menemisistä sekä niille tehdyistä operaatioista. Diaari voi olla hyödyllinen selvitetessä jonkin pitkään tutkitun kohteen löytöesineistöä. Kaikkein vanhimmista 1800- ja 1900-luvun tutkimuksista ei yleensä ole kovin paljon tietoja

¹⁹ Kuurne 17.4.2007.

saatavilla, joskus ei edes selkeätä tietoa siitä, milloin tietyt kaivaukset on suoritettu. Konservointidiaanin avulla saattaa kuitenkin olla mahdollista jossain määrin selvittää tutkimusten kronologiaa sen mukaan, milloin mikin esineryhmä on konservoitavaksi saapunut. Konservointilaitoksella arkeologisen aineiston parissa työskentelee eniten tutkija Leena Tomanterä.

Kansallismuseon kansatieteen yksikön kokoelmat

Samoin kuin arkeologian osasto ja historian yksikkö, myös kansatieteen yksikkö sijaitsee Nervanderinkadulla. Kansatieteen kokoelmat eivät välttämättä vaikuta historiallisen ajan arkeologin kannalta yhtä houkuttelevilta kuin muiden osastojen, mutta niihin tutustuminen voi osoittautua kannattavaksi. Kansatieteen suomalais-ugrialaista ja yleisnografista kokoelmaa on ehkä turhaankin laiminlyöty. Kansatieteen kokoelmiin ovat päätyneet pääosa ajoittamattomista suolöydöistä sekä niin sanottujen kansatieteellisten kaivausten löydöt. Kansatieteen yksikön esineet edustavatkin laajaa ajallista periodia esihistoriasta historiaan.

Kansatieteen yksiköllä on muiden arkistojen tapaan päluuttelo, joka on tosin paikoin aika sekava. Esinekortisto on sitä vastoin hyvin käyttökelpoinen, ja useista esineistä on liitetty mukaan kuvavedos. Kansatieteellisten esineiden esilleottopyynnöt osoitetaan intendentti Pirkko Sihvolle.

Esineitä on siirretty Museoviraston ja Kansallismuseon kolmen osaston välillä niin, että arkeologisten löytöjen pitäisi olla arkeologian osastolla, historiallisten esineiden historiallisissa ja kansatieteellisten kansatieteellisissä kokoelmissa. Tämä ei kuitenkaan pidä aina paikkaansa etenkin historian ja kansatieteen yksiköiden kokoelmien osalta.

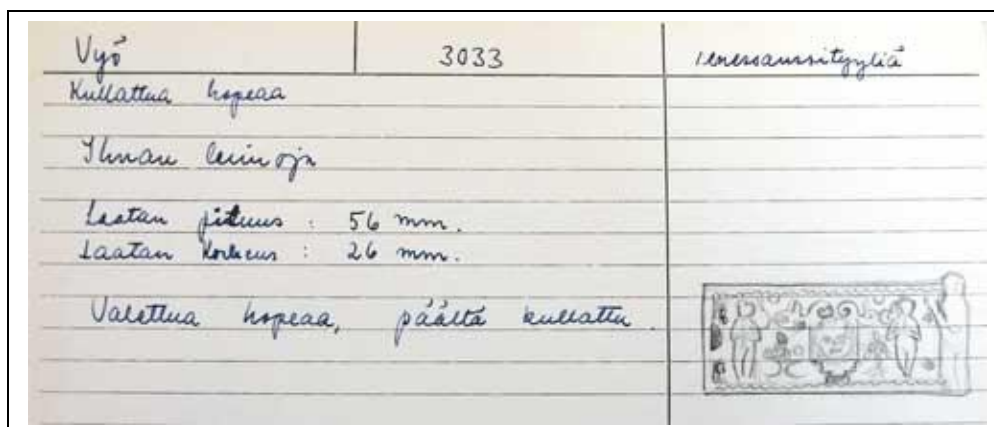
Turun maakuntamuseon kokoelmat

Turun maakuntamuseon kokoelmat jakautuvat kahteen osaan, joihin tutustuminen tapahtuu maakuntamuseon tiloissa Kalastajankatu 4:ssä. Turun maakuntamuseon kokoelmat jakautuvat yhtäältä maalöytövaraston irtolöytöihin ja arkeologisten kaivausten löytöihin ja toisaalta kulttuurihistoriallisiin esinekokoelmiin. Molempiin voi tutustua maakuntamuseon tiloissa. Kaikki maakuntamuseon esineet on luetteloitu samaan päluutteloon.

Kaupunkiarkeologisten löytöjen osalta yhteyshenkilö on Aki Pihlman. Maakunnan muista arkeologisista kohteista vastaa Heljä Brusila. Ensimmäinen askel maalöytöaineiston keruussa on käydä läpi paperimuodossa oleva maalöytöluettelo. Se on noin parikymmentä senttimetriä korkea pino paperiarkkeja, joihin on kirjattu kaupunki- ja maaseutukaivausten löydöt. Luetteloinnin taso vaihtelee kaivauskohtaisesti. Etenkin ennen 1970-lukua tehtyjen kenttätöiden löytötiedot ovat puutteellisia, mutta käymällä luettelon läpi saa alustavan käsityksen aineiston

määrästä. Aikaa maalöytöluettelon läpikäymiseen on hyvä varata ainakin puoli päivää.

Muusta historiallisen ajan esineistöstä vastaavat kokoelmaosaston tutkijat. Heidän avullaan on mahdollista tutustua museon päaluetteloon, joka on sijoitettu erilliseen arkistihuoneeseen. Päaluettelon pohjalta on laadittu myös aihekohtainen esinekortisto. Se on kätevä, mutta tarjoaa esineistä paljon suppeammin tietoja kuin Kansallismuseon vastaavanlaiset kortistot.

Turun linnan pysyvän näyttelyn keskiaikaosuudessa on esillä kolme renessanssityyliä vyön laattaa. Ne on kaikki luettelointi numerolle 3033. Kuvassa esinekortin tiedot laatoista. Kuva Visa Immonen.

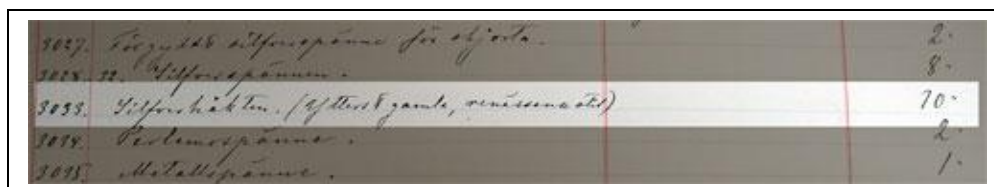
Maakuntamuseon päaluettelon alkupään esineistä on hyvä tietää, että nykyisenlaiseen juoksevaan esinenumerointiin siirryttiin tammikuussa 1898, jolloin ensimmäinen kirjattu esinenumero oli 5530. Tätä ennen kokoelmiin otettujen esineiden täsmällistä talletusajankohtaa ei tunneta. Poikkeus ovat 24.2.1896 lähtien vuoteen 1897 saakka nimetyt esineet luettelossa *Historiska museets i Åbo accessionskatalog I*, jossa viimeinen vuodelle 1897 luettelointi numero on 5284.²⁰

Yksi edellisen kuvan esinekortin vyölaatoista edestä ja takaa (TMM 3033). Vyön osat on kytketty reunoissa olevien lenkkien avulla niin, että laatat ovat menneet osittain päällekkäin seisovan naisfiguurin kohdalla. Näin laattojen väliset saumakohdat jäivät piiloon. Esine on kullattua hopeaa. Laatan paino on 20,9 grammaa ja koko 56,65 x 25,32 mm. Naisfiguurin korkeus on 27,70 mm. Kuva Visa Immonen.

²⁰ Kajala 22.5.2007.

Myös maakuntamuseossa esineiden kuvaamiseen tarvitaan kuvauslupa. Lomakkeen ja luvan antaa Lotta Mattila, joka työskentelee valokuva-arkiston tutkijana. Varastoitujen esineiden lisäksi Turun linnassa on näytteillä joitakin arkeologisia löytöjä sekä kulttuurihistoriallisia esineitä. Niiden tutkimisesta ja kuvaamisesta on käteväntä sopia linnassa työskentelevän henkilökunnan, kuten tutkija Nina Lepokorven, kanssa.

Pääluetteloon on numeron 3033 kohdalle kirjattu niukasti tietoja: hopealaatat ovat vanhoja ja renessanssityylisiä. Niiden lahjoittajalle on annettu 10 markkaa tai sellaiseksi laattojen arvo on luettelointihetkellä katsottu. Vyölaatat on talletettu Turun maakuntamuseon kokoelmiin ennen vuotta 1897, mutta muita tietoja niiden provenienssista ei ole. Kuva Visa Immonen.

Arkistot ikkunoina museoesineisiin

Jan-Erik Augustsson on jaotellut esinetutkimuksiin kaksi polkua, kvantitatiivisen ja kvalitatiivisen, jotka eivät kuitenkaan ole toisiaan poissulkevia.²¹ Kvantitatiivinen esinetutkimus tarkastelee esineiden absoluuttisia lukumääriä ja eri esinemuotojen suhteellisia osuuksia aineistokokonaisuudessa. Tilastolliset menetelmät ovat jossain määrin läsnä kaikissa esinetutkimuksissa, mutta niiden laajamittainen hyödyntäminen vaatii suuria aineistoja. Suomessa tavallisesti vain keramiikka ja muut kaupunkikaivausten massalöydöt soveltuvat kehittyneiden tilastoanalyysien kohteiksi. Tutkimuskysymyksestä riippuen kvantitatiivista tutkimusta saattavat lisäksi haitata artefaktien löytyhteyksien väliset laadulliset poikkeavuudet.

Laadullinen tutkimus tarkastelee esineiden numeeriseen analyysiin hankalammin soveltuvia piirteitä, kuten valmistustekniikoita ja merkityksiä. Pro gradu -töiden aineistot ovat niin pieniä, että niiden tutkimus on tavallisesti kvalitatiivista, ja tilastolliset menetelmät rajoittuvat esineiden luvun laskemiseen sekä tiettyjen esinemuotojen suhteellisen osuuden arvioimiseen. Laadullisten tutkimusten ongelmaksi saattaa kvantitatiivisuuden näkökulmasta muodostua liian pitkälle vietyjen tulkintojen rakentaminen vain yksittäisten esineiden pohjalta. Laajoja yleistyksiä ei välttämättä pysty perustelemaan vakuuttavasti, mutta toisaalta niitä voi olla myös hyvin vaikea osoittaa paikkaansa pitämättömiksi. Oli kyse sitten kvantitatiivisista tai kvalitatiivisista tutkimuksista, esineanalyysien polttava ongelma on aineiston edustavuus. Kykeneekö aineiston perusteella vastaamaan asetettuihin kysymyksiin?

²¹ Augustsson 1995, 37.

Museaalisen esinetutkimuksen aloittamisen perustavanlaatuinen haaste piilee siinä, miten kaikki oleellinen aineisto tavoitetaan museoarkistojen kautta. Miten oikeat esineet tai pikemminkin niiden löytönumerot löytyvät arkistoista? Kysymys on erityisen kiperä, kun tutkitaan yhtä tiettyä esineryhmää laajalta maantieteelliseltä alueelta tai vaikkapa vain Turun kaupunkikaivausaineistoista. Tällöin esineiden seulominen kokoelmista nojaa täysin pääluetteloon, kortistoihin ja tietokantoihin kirjattuihin tunnistetietoihin. Sen sijaan jos keskitytään jonkin tietyn kohteen koko löytöaineistoon, ongelma ei ole yhtä vakava, koska kaikkien löydettyjen esineiden tutkiminen ja tunnistaminen on työmäärällisesti vielä mahdollista.

Jotta esineryhmän kaikki museokappaleet tulisivat havaituiksi ja siten tutkimuksen piiriin, arkistoissa täytyy olla jokin viittaus kuhunkin esineeseen ja sen esinenumeroon. Esineiden jäljittäminen luetteloista ei ole nopeaa, ja tutkija joutuu väistämättä tekemään työekonomisia punnintoja siitä, miten laajalta maantieteelliseltä alueelta esineitä etsii ja kuinka tarkasti arkistoja seuloo: Onko ajallinen panostus mielekäs suhteessa sillä saavutettavan tiedon arvoon ja yllätyksellisyyteen? Lähes aina jommastakummasta joutuukin tinkimään, joko arkistotyön laajuudesta tai tarkkuudesta. Kaikkia epämääräisiä luettelomainintoja ei voi käydä läpi museokokoelmissa, ellei tutki jotain tiettyä kohdetta tai muuten rajattua aluetta tai sitten museon kokoelmat ja aineistoryhmät ole ylipäänsä suppeita.

Arkistotyön tarkkuuden ja työn rajaamisen ongelmia kuvaa hyvin Marja Anttilan pro gradu -tutkielma vuodelta 2002, jossa hän tarkastelee profaaneja metalliastioita ristiretkiajalta uuden ajan alkuun. Hänellä oli suuria hankaluuksia saada metalliastiat esiin Kansallismuseon arkistoista kirjaviiden esinemerkitöiden ja löytöluetteloiden tarkkuuserojen johdosta. Työssään Anttila huomauttaakin, kuinka suuri vastuu esineiden luetteloijalla on myöhemmälle tutkimukselle. Luetteloijan edellytykset tunnistaa esineitä sekä luettelointiin käytetyt resurssit vaikuttavat siihen helppouteen, jolla esine myöhemmässä tutkimuksessa on arkistoista haettavissa.²² Muistutus luetteloinnin tärkeydestä on erittäin arvokas, sillä arkeologisissa oppaissa oletetaan esineiden nimeämisen olevan rutiinikäytäntönä selviö.²³ Identifioinnin itsestäänselvyyttä on kuitenkin tähdellistä kyseenalaistaa: Millä tarkkuudella esineet pitäisi luetteloida, kuinka monta löytöä voidaan luetteloida samalle alanumerolle ja miten tulisi menetellä niiden esineiden kanssa, joita ei luetteloitaessa tunnisteta lainkaan?

Anttila toteaa, että luettelointivaiheen pyrkimys neutraaliuteen ja mahdollisimman yleiseen ja tulkintoja välttelevään identifiointiin kostahtuu myöhemmin. Tiettyyn esineryhmään keskittyvä tutkija ei löydäkään etsimäänsä, jos vaikkapa selvät metalliastian katkelmat luetteloidaan vain metalliesineen katkelmina, koska luetteloiija pyrkii vääränlaiseen objektiivisuuteen. Luetteloinnissa onkin aina parempi antaa jokin tulkinta löydölle, jolloin se tulee myöhemmän tutkimuksen piiriin, kuin pelätä väärää tunnistusta. Liiallisen ympäröivä esineiden luettelointi langettaa niille kohtaloksi

²² Anttila 2002, 2–5, 117–118.

²³ Esim. Koivunen 1973, 179–181; Takala 1998, 190–191.

varastohyllyille jäämisen. Arvottaminen esineiden luetteloinnissa ja tallettamisessa heijastuu suoraan tulevaan tutkimukseen.

Epämääräiset esinenimet ovat oma ongelmavyöhtensä. Keskiaikaisia kirjoituspuikkoja eli styloksia kaivauslöydöistä haravoidessaan törmää kymmeniin epämääräisiin mainintoihin ”tapeista” ja ”puikoista”. Niistä on luettelotietojen avulla mahdotonta sanoa, onko kyseessä tunnistamaton stylos tai jokin muu esine. Toisaalta näitä epämääräisesti nimettyjä esineitä saattaa olla kymmeniä ellei satoja, minkä vuoksi jokaisen mahdollisen esineen tutkiminen on työekonomisesti mahdotonta. Tyydyttävä ratkaisu tähän pulmaan voisi olla löytöjen poimiminen varastosta satunnaisen otannan mukaisesti, jolloin tarkastettavia esineitä ei ole enää satoja vaan joitakin kymmeniä. Otannan perusteella on helpompi arvioida, kannattaako kaikki loput epämääräisesti nimetyt löydöt käydä läpi. Esineiden tunnistamisen ja luetteloinnin hankaluuksien vuoksi aineistoissa väistämättä painottuvatkin liiksi ne esineryhmät ja -fragmentit, jotka on helpointa tunnistaa. Anttila toteaa, että metalliastioiden reunapalat ovat yliedustettuina muiden osien kustannuksella, koska ne ovat varmimmin tunnistettavissa.

Esineiden arkistoperkaamista saattaa helpottaa tieto, missä tutkimushistorian vaiheessa jokin esineryhmä on tunnistettu. Etenkin jos esinetyyppi on tutkimuksellisesti uusi, sen etsiminen vanhoista esineluetteloista on hankalaa. Lisäksi on hyvä tuntee ainakin pääpiirteissään sekä tutkimuksen aikarajausta nuorempia että vanhempia esineitä. Tutkimuksen alkuvaiheissa eriaikaisten esinemuotojen tunteminen nopeuttaa oikeiden artefaktien valikoimista. Analysointivaiheessa esinemuotojen laajojen kehityskaarten tunteminen auttaa ehkä ymmärtämään, miksi jokin esinemuoto on muuttunut tiettyyn suuntaan tai mitkä tekijät on tähdelmistä huomioida sitä tarkastellessa. Nämä tekijät eivät välttämättä ole yhtä selvästi nähtävissä pelkästään tutkittavana olevan aikajakson aineistossa kuin muiden aikakausien esineistössä.²⁴

Aineiston kokoaminen arkistojen pohjalta on metodologisesti konstikasta, mutta se on lähestulkoon ainoa keino aloittaa tutkimusprosessi. Arkisto- ja luettelotyöhön sisältyvien moninaisten tekijöiden vuoksi tutkimuksissa kannattaa mahdollisimman seikkaperäisesti ja suorasanaisesti kirjoittaa esiin se, miten tiedot on kerätty sekä se, mitä ajallisia, maantieteellisiä tai muita kriteerejä on noudatettu.

Löytöyhteyden metsästy arkistoista

Aineellisen kulttuurin tutkimuksessa korostetaan yhtenään löytö- ja käyttökontekstien tärkeyttä esineiden merkitysten ja käyttöjen ymmärtämiselle. Etenkin vanhojen museokokoelmien esineiden museoitumisreittien ja löytöpaikkojen tarkastelussa törmätään kuitenkin jo hankaluuksiin. Kuten kaikki muutkin museoesineet, vanhat

²⁴ Vrt. kaupunkitutkimuksen osalta Herva & Ylimaunu 2007.

esineet on irrotettu siitä kokonaisuudesta, jonka osia ne ovat olleet ennen museoon päätymistään, mutta ongelma piilee siinä, ettei 1800-luvun tai peräti 1900-luvun

kokoelmien esineistä ole juuri arkistoitu tietoja löytö- ja omistustaustoista. Tietojen vähyys juontuu paljolti siitä, että museolaitoksen vanhojen kokoelmien kasvattamista ja dokumentoimista sääteli ensisijassa esteettinen näkemys. Kartutustyötä tekivät taidehistorioitsijat, historioitsijat ja arkkitehdit, eikä oleellista ollut esineen konteksti, vaan artefakti itsessään, sen saaminen museoon ja esittely yleisölle. Jos esineelle kaivattiin taustoitusta, se voitiin noutaa historiankirjoituksesta ja taidehistoriallisista tutkimuksista. Historiallisen ajan aineellisen kulttuurin tutkimista ei pidetty eriytyneenä tutkimusalanaan, mikä määritteli esineiden taustatietojen tallettamista.

Provenienssilla tarkoitetaan esineen löytötapusta. Yhtäältä tämä merkitsee esineen löytöpaikkaa eli paikkaa tai paikkoja, joissa esine on ollut ennen museokokoelmaan päätymistään. Toisaalta löytötapaus tarkoittaa löytöyhteyttä eli esineen suhdetta toisiin löytöpaikan esineisiin, rakenteisiin ja toimintoihin.

Löytöpaikka ei useinkaan ole esineen alkuperä eli se paikka, jossa esine on valmistettu tai jossa sitä on käytetty. Esineen löytöpaikaksi nimetään pääluettelossa tavallisesti jokin kylä tai paikkakunta. Tietoon kannattaa kuitenkin suhtautua kriittisesti. Ilmoitetulla paikkakunnalla ei ehkä tarkoiteta esineen löytöpaikkaa tai paikkaa, jossa esinettä on viimeksi käytetty. Sen sijaan paikannimi saattaa viitata artefaktin lahjoittajan tai löytäjän kotipaikkaan (hän on saattanut löytää esineen jostain aivan muualta) tai muuhun esineen sijaintipaikkaan ennen museokokoelmaan päätymistä (toisinaan muun muassa nimismies tai opettaja on saanut esineen haltuunsa ja toimittanut sitten museoon). Edelleen paikkakunta saattaa merkitä sitä paikkaa, jossa viimeinen esineen omistajanvaihto on tapahtunut. Saamelaisesineiden yhteyteen kirjattu paikannimi voi olla se markkinapaikka, josta museon edustaja on esineen hankkinut – markkinapaikalla ei puolestaan ole mitään tekemistä esineen löytö- tai valmistuspaikan kanssa. Kun arkistotietojen perusteella ei ole pitävästi mahdollista vahvistaa sitä, mihin esineen tallennettu paikannimi viittaa, lähdekriittisesti on perustelluinta ilmoittaa sen löytöpaikaksi ”tuntematon” tai muuten osoittaa löytötiedon epäselvyys.

Siinä missä löytöpaikka osoittaa artefaktin maantieteellisen sijainnin, löytöyhteys kuvaa sen tilallista ja ajallista suhdetta löytöpaikan muihin ihmistoiminnan jälkiin. Tavallisesti tutkimusaineiston esineet luokitellaan ryhmiin löytöyhteytensä perusteella. Arkeologiassa on jotakuinkin vakiintunut löytöyhteyksien luokittelu kaivauslöytöihin, hajalöytöihin, kätkölöytöihin ja irtolöytöihin, vaikka toisinaan se esitetään suppeampana, toisinaan laajempaan, ja käsitteiden määrittelyt saattavat hieman vaihdella.²⁵

²⁵ Löytöyhteyksien määrittelyjä esim. Pihlman 1990, 60–61.

- Kaivauslöytö on arkeologisten kaivausten yhteydessä talletettu artefakti, jonka löytökonteksti eli suhde muihin löytöihin, rakenteisiin, maakerrostumiin sekä niiden ajoituksiin on suhteellisen hyvin dokumentoitu.
- Hajalöytö on artefakti, jolla ei ole arkeologisesti dokumentoitua yhteyttä muihin artefakteihin tai kiinteään muinaisjäännökseen, mutta jonka lähettyvillä sijaitsee muinaisjäännös, johon löytö voisi ajallisesti ja tilallisesti liittyä. Toisinaan hajalöytö on määritellään tiukemmin yksittäiseksi artefaktiksi, joka on löydetty kiinteästä muinaisjäännöksestä ja talletettu omalle päänumerolle.
- Kätkölöytö on yleensä yhtä aikaa suppealle alalle laitettujen artefaktien joukko, jolla ei välttämättä ole yhteyttä kiinteään muinaisjäännökseen. Esineet kuuluvat yhteen vain lähekkäisen keskinäisen sijaintinsa perusteella: niitä ei rajaa mikään havaittu rakenne.
- Irtolöytö on esine, jonka löytöympäristössä ei ole merkkejä muista artefakteista tai kiinteistä muinaisjäännöksistä.

Historiallisen ajan esineiden museoitumisessa merkittävässä asemassa ovat edellä mainittujen löytöyhteysluokkien ohella lahjoitukset ja ostot. Joissakin tapauksissa tällainen artefakti osoittautuu pääluettelon ja verifikaatin perusteella haja- tai irtolöydöksi, mutta kaikista historiallisen ajan esineistä ei tarvittavia tietoja ole saatavilla. Tällaisessa tapauksessa esinettä voi käsitellä vain yleismääritteillä ”lahjoitus” ja ”osto”.

Irtolöytöjä on jossain määrin siirrettävissä hajalöytöluokkaan lähemmän löytöpaikan tarkastelun avulla. Nykykarttojen tai vanhojen karttojen perusteella on löytöympäristössä eräissä tapauksissa osoitettavissa muinaisjäännös tai muu erityiskohde, johon irtolöytö kyetään kytkemään. Kangasalan Liuksialan kartanon pellosta löydettiin vuonna 1887 kultainen, kotilonmuotoinen tuoksurasia, joka on todennäköisesti valmistettu 1500-luvun jälkipuoliskolla.²⁶ Pitäisikö se katsoa pelloilta poimittuna irtolöydöksi vai peltorakenteen tai laajemmin koko kartanon osaksi eli hajalöydöksi?

Löytöyhteyksien määritelmien lähempi tarkastelu paljastaa, että löytöyhteys ei kuvaa pelkästään esineen tilallisia ja ajallisia suhteita, vaan oleellisesti myös löytötietojen eli museoarkistojen tiheyttä. Tavallisesti tiedollinen ulottuvuus unohdetaan kaikesta sen itsestäänselvytyden tähden,²⁷ mutta löytöyhteys on erottamattomasti liittynyt arkistolähteisiin sekä tutkimusprosessiin. Löytöyhteysluokat eivät ole staattisia. Ne muuntuvat ja määrittyvät tutkimuskohtaisesti yhtä lailla kuin niihin asetettujen esineiden biografiat. Esineiden luokittelu löytötietojensa tiheyden perusteella eri kategorioihin on tapa käsitellä taustatiedoiltaan erilaatuisia esineitä ja mahdollisuuksia seurata niiden elinkaaria. Laatueroit tulevat tällöin osaksi kysymyksenasettelua ja lopullista biografista tulkintaa ilman, että ne heikentäisivät tutkimuksen pätevyyttä.

²⁶ Vilpas 2002.

²⁷ Arkistojen käytöstä kansatieteellisessä esinetutkimuksessa ks. Sammallahti 1979; 1985.

Museoesineiden taustojen selvittelyjen ongelmista huolimatta niukkoja tietoja kannattaa käyttää hyväksi niin pitkälle kuin se on mahdollista. Toisaalta, kuten Anttila on todennut, artefaktien provenienssitietojen heikkouksiin ei kannata juuttua. Provenienssin selkeyttäminen saattaa kyllä auttaa esineen ajoittamisessa ja pohdinnoissa sen käyttöyhteyksistä, mutta artefaktin biografiasta se paljastaa vain yhden vaiheen.²⁸ Provenienssin kääntäminen sanaksi löytötapaus tuo esiin, kuinka siinä on kyse yhdestä tapahtumasta, hetkestä esineen elinkaaren kuluksa.

Esinebiografinen suuntautuminen esineisiin ei koske pelkästään analyysin loppuvaiheita ja johtopäätöksiä, vaan se voidaan sulauttaa osaksi tutkimusprosessia jo sen alkuvaiheissa: kysymyksenasetteluihin ja niihin metodeihin, joilla aineistoja kootaan, luokitellaan sekä kontekstualisoidaan. Biografia tarjoaa välineitä käsitellä arkistoaineistojen vajavaisuuksia sekä määritellä toisin vakiintuneiksi koettuja löytöyhteyksiluokitteluja. Sen myötä musealisoitumisen prosessien sekä museoarkistojen luonteen ymmärtäminen saa vahvemman sijan esineisiin keskittyneessä tutkimusprosessissa.

Lähteet

Henkilökohtaiset tiedonannot

Kajala, Riitta 22.5.2007. Turun maakuntamuseo. Sähköposti kirjoittajalle.

Kuurne, Jouni 17.4.2007. Suomen kansallismuseo. Sähköposti kirjoittajalle.

Tutkimuskirjallisuus

Ammann, Felipe Gaitán 2005. With a Hint of Paris in the Mouth: Fetishized Toothbrushes or the Sensuous Experience of Modernity in Late 19th Century Bogotá. In Meskell, Lynn (ed.), *Archaeologies of Materiality*. Malden, MA & Oxford: Blackwell, 71–95.

Anttila, Marja 2002. *Profaanit metalliastiat ristiretkiajalta uuden ajan alkuun: Esimerkkiaineistona Kansallismuseon kokoelmat*. Julkaisematon pro gradu -tutkielma. Turku: Turun yliopiston arkeologian oppiaine.

Appadurai, Arjun (1986) 2005. Introduction: Commodities and the Politics of Value. In Appadurai, Arjun (ed.), *The Social Life of Things: Commodities in Cultural Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press, 3–63.

²⁸ Anttila 2002, 5.

Augustsson, Jan-Erik 1995. Medieval Artefacts – A Neglected Research Field. *Papers of the Archaeological Institute, University of Lund: New Series* 10 (1993–1994), 33–42.

[Bäcksbacka, Christina](#) 1995. Viceamiral Carl Olof Cronstedts hem. *Finska fornminnesföreningens tidskrift* 102.

Caple, Chris 1996. The Creation of Self-development Learning Packages (SDLP) and Formalised Object Construction and Use Sequences (FOCUS). In Bridgland, Janet (ed.), *ICOM Committee for Conservation: 11th Triennial Meeting Edinburgh, Scotland 1–6 September 1996: Preprints Volume I*. Paris: ICOM Committee for Conservation, 108–121.

Caple, Chris 2000. *Conservation Skills: Judgement, Method and Decision Making*. London & New York: Routledge.

[Caple, Chris](#) 2006. *Objects: Reluctant Witnesses to the Past*. London & New York: Routledge.

Davis, Richard H. 1997. *Lives of Indian Images*. Princeton: Princeton University Press.

Deetz, James (1977) 1996. *In Small Things Forgotten: An Archaeology of Early American Life*. Anchor Books: New York, 2nd expanded and revised ed.

DeMarrais, Elizabeth; Gosden, Chris & Renfrew, Colin (eds.) 2004. *Rethinking Materiality: The Engagement of Mind with the Material World*. Cambridge: McDonald Institute for Archaeological Research.

Edwards, Elizabeth 2001. *Raw Histories: Photographs, Anthropology and Museums*. New York: Berg.

Haggrén, Georg 1998. Kartanoiden inventaariot ja arkeologinen toiseus. *SKAS* 4/1998, 24–31.

Haggrén, Georg 1999. Vaikenevat lähteet ja puhuvat sirpaleet: Kaksi näkökulmaa keskiajan ja Vaasa-ajan kaupunkien materiaaliseen kulttuuriin. *Turun historiallinen arkisto* 53, 41–51.

[Halonen, Anne-Mari](#) 2007. *Luu- ja sarviesineitä historiallisen ajan Turussa: Åbo Akademin tontin kaivauksen esineistöä esineen elämä -teorian kautta tarkasteltuna*. Julkaisematon pro gradu -tutkielma. Turku: Turun yliopiston arkeologian oppiaine.

Henderson, Julian 2000. *The Science and Archaeology of Materials: An Investigation of Inorganic Materials*. London: Routledge.

Herva, Vesa-Pekka & [Ylimaunu, Timo](#) 2007. Kaupunki prosessina ja muinaisjäännöksenä. *Arkeologipäivät 2006*, 84–90.

Hodges, Henry (1964) 2000. *Artifacts: An Introduction to Early Materials and Technology*. London: Duckworth.

Hoskins, Janet 1998. *Biographical Objects: How Things Tell the Stories of People's Lives*. New York & London: Routledge.

Immonen, Visa 2002. Functional Ladles or Ceremonial Cutlery? A Cultural Biography of Prehistoric Wooden Spoons from Finland. *Acta Borealia* 19:1, 27–47.

Immonen, Visa 2006. Ars archaeologica – Katsaus muinaistieteeseen kirjallisuuden, kuvataiteiden ja teatterin pauloissa. *Muinaistutkija* 4/2006, 11–27.

Ingold, Tim 2007. Materials Against Materiality. *Archaeological Dialogues* 14:1, 1–16.

Josefson, Kristina 2005. *Sökandet efter en tidsanda: I spåren efter Absalon*. (Lund Studies in Medieval Archaeology 38.) Stockholm: Almqvist & Wiksell International.

Koivunen, Pentti 1973. Kaupunkiarkeologia Suomessa. Teoksessa Purhonen, Paula & Söyrinki, Leena (toim.), *Arkeologin kenttätyöt*. Helsinki: Gaudeamus, 171–183.

[Kokko, Teemu](#) 2001. *Taottu rautanaula – esinehistoria, tila, paikka, aika ja ihminen*. Julkaisematon pro gradu -tutkielma. Oulu: Oulun yliopisto, Taideaineiden ja antropologian laitos.

Kopytoff, Igor (1986) 2005. The Cultural Biography of Things: Commoditization as Process. In Appadurai, Arjun (ed.), *The Social Life of Things: Commodities in Cultural Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press, 64–91.

Korhonen, Teppo 1999. *Tekniikkaa, taidetta ja taikauskoa: Kirjoituksia aineellisesta kansankulttuurista*. (Tietolipas 162.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Miller, Daniel (ed.) 2005. *Materiality*. Durham & London: Duke University Press.

Nyysönen, Heino 2001. *Kruunu: Unkarin tuhatvuotinen arvoitus*. Jyväskylä: Atena.

O'Neill, Tom 1999. The Lives of the Tibeto-Nepalese Carpet. *Journal of Material Culture* 4:1, 21–38.

Pels, Peter 1998. The Spirit of Matter: On Fetish, Fact, and Fancy. In Spyer, Patricia (ed.), *Border Fetishisms: Material Objects in Unstable Places*. New York: Routledge, 91–121.

[Pelto, Pertti J.](#) & Pelto, Gretel H. (1970) 1978. *Anthropological Research: The Structure of Inquiry*. Cambridge: Cambridge University Press, 2nd ed.

[Pihlman, Sirkku](#) 1990. Kansainvaellus- ja varhaismerovinkiajan aseet Suomessa: Typologia, kronologia ja aseet ryhmästrategioissa. *Iskos* 10.

Sammallahti, Leena 1979. Museoesine ja tutkija. *Ethnos-toimite* 1, 44–54.

Sammallahti, Leena 1985. Esinetutkimuksen ongelmia. *Ethnos-julkaisu* 1, 110–116.

Saunders, Nicholas J. 1999. Biographies of Brilliance: Pearls, Transformations of Matter and Being, c. A. D. 1492. *World Archaeology* 31:2, 243–257.

Schiffer, Michael B. (1987) 1996. *Formation Processes of the Archaeological Record*. Salt Lake City: University of Utah Press.

Seip, Lisa P. 1999. Transformations of Meaning: The Life History of a Nuxalk Mask. *World Archaeology* 31:2, 272–287.

Takala, Hannu 1998. *Arkeologian maastotöiden perusteet*. Helsinki: Yliopistopaino.

Talve, Ilmar 1979. Museoesine, opetus ja tutkimus. *Ethnos-toimite* 1, 33–43.

Vandkilde, Helle 2000. Material Culture and Scandinavian Archaeology: A Review of the Concepts of Form, Function, and Context. In Olausson, Deborah & Vandkilde, Helle (eds.), *Form, Function, and Context: Material Culture Studies in Scandinavian Archaeology*. Stockholm : Almqvist & Wiksell, 1–47.

Vilpas, Leeni 2002. Kangasalan Liuksialan tuoksurasia. *Suomen Museo* 108 (2001), 31–37.